

**НОФИЛОЛОГИК ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ
ЎҚИТИШДА ИЛҒОР ТАЖРИБА ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ****Абдуллаева Альбина Эргашевна**

Тошкент фармацевтика институти, Тошкент, Ўзбекистон

Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудири

E-mail:abdullaeva1586@gmail.com

Телефон рақам: +998977145057

ABSTRACT. Today the implementing of advanced foreign experience with modern information technologies in education is being increased. One of the important missions for development of teaching foreign language in non-linguistic universities of Uzbekistan is the implementation of a different and up-to-date approach of learning and the use of modern teaching tools for interactive activities. These are not considered as the only new technical means but also new and advanced forms and methods of teaching and learning as well. The main goal of using information technologies in teaching and learning foreign languages is to show how technologies can be effectively used to raise the quality of teaching, to improve students' communicative culture, to gain practice and experience in foreign language communication.

KEYWORDS: IT, Modern Technologies, Interactive Methods, Innovative Technology, Artificial Intelligence, Open Databases, The Ethics of Using Data.

АННОТАЦИЯ. Сегодня расширяется использование передового зарубежного опыта с современными информационными технологиями в образовании. Одной из важных задач развития преподавания иностранного языка в неязыковых вузах Узбекистана является внедрение иного, современного подхода к обучению и использование современных средств обучения для интерактивной деятельности. Они рассматриваются не только как новые технические средства, но и как новые и передовые формы и методы преподавания и обучения. Основная цель использования информационных технологий в обучении и изучении иностранных языков – показать, как можно эффективно использовать технологии для повышения качества обучения, повышения коммуникативной культуры студентов, приобретения практики и опыта иноязычного общения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ИТ, современные технологии, интерактивные методы, инновационные технологии, искусственный интеллект, открытые базы данных, этика использования данных.

АННОТАЦИЯ. Бугунги кунда таълим соҳасида илғор хорижий тажрибадан ҳамда замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш ўлами кенгаймоқда. Ўзбекистоннинг нофилологик олий ўқув юртларида чет тилини ўқитишни ривожлантиришнинг муҳим вазифаларидан бири ўрганишнинг ўзига хос ва замонавий ёндашувини жорий этиш ҳамда интерфаол фаолият учун замонавий ўқитиш воситаларидан фойдаланиш ҳисобланади. Булар ягона янги техник воситалар эмас, балки ўқитиш ва ўрганишнинг янги ва илғор шакллари ва усуллари ҳам ҳисобланади. Чет тилларини ўқитиш ва ўрганишда ахборот технологияларидан фойдаланишнинг асосий мақсади ўқитиш сифатини ошириш, ўқувчиларнинг коммуникатив маданиятини ошириш, чет тилидаги мулоқотда амалиёт ва тажриба орттириш учун технологиялардан қандай самарали фойдаланиш мумкинлигини кўрсатишдан иборат.

КАЛИТ СЎЗЛАР: ахборот технология, замонавий технологиялар, интерактив усуллар, инновацион технологиялар, сунъий интеллект, очиқ маълумотлар базалари, маълумотлардан фойдаланиш этикаси.

КИРИШ

Маълумки, барча ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда бўлгани каби мамлакатимиз – Ўзбекистонда ҳам чет тилларини ўрганиш ва ўргатиш замон талабига

айланган. Барча юртдошларимиз қатори ёшларнинг ҳам чет тилларни ўрганиши учун яратилган шароитлар ўзининг ижобий самарасини бермоқда. Нафақат чет тилларида, балки илм-фаннинг барча йўналишларида жиддий ўзгаришлар, янгиланишлар рўй бермоқда. Бундай улкан бунёдкорлик ишлари замирида, шубҳасиз, Президентимизнинг ғайрат-шижоати, ёшларга қаратилаётган эътибор, эртанги кунга ишонч туйғуси ётади. Малакали кадрлар тайёрлаш жараёнининг ҳар бир босқичи таълим жараёнини самарали ташкил этиш, уни янада юқори босқичга кўтариш, шунингдек, жаҳон таълими даражасига олиб чиқиш учун муайян вазифаларни бажариши керак. Жаҳон илм-фанининг замонавий ютуқларидан баҳраманд бўлиш учун чет тилларини яхши билиш, тилнинг барча қоидаларини пухта эгаллаш кифоя. Шу муносабат билан хорижий тилларни ўрганишнинг янада самарали усулларини излаш, ўқитишнинг турли услубларини яратиш олимларимиз, янги бошловчи ўқитувчиларимиз, билимли ёшларимиз олдида турган долзарб вазифадир. Ўзбекистонда узлуксиз таълим тизимига хорижий тилларни ўқитиш бўйича халқаро таълим стандартларини жорий этиш ва хорижий тилларнинг умумевропа компетенцияларини: ўрганиш, ўқитиш ва баҳолашни ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013-йил 8-майдаги “Узлуксиз таълим тизимининг чет тиллари бўйича давлат таълим стандартини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорига мувофиқ юқоридагилар ижросини таъминлаш мақсадида қабул қилинган ва таълим жараёнида замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш бўйича бир қатор тавсияларга қаратилган.

Жаҳон амалиётида талабаларнинг чет тиллари бўйича касбий компетенциясини ривожлантириш, замонавий педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда инновацион фаолиятни модернизация қилиш, нутқ одоб-ахлоқ қоидаларини босқичма-босқич шакллантириш, оғзаки нутққа дифференциал ёндашув компетенциясини шакллантириш билан чет тилларида нутқ компетенциясини шакллантириш; таълим самарадорлигини ошириш, ўқув фанлари бўйича электрон дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар яратиш, таълимда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш алоҳида аҳамиятга эга. Бу, ўз навбатида, талабаларнинг мазкур фанлар бўйича билимини чуқурлаштиришда асосий омил бўлиб, ўқитиш сифати ва самарадорлигини оширади. Мамлакатимиз таълим тизимида амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар туфайли навқирон авлоднинг замонавий билимларни эгаллаши, юксак натижаларга эришиши учун беқиёс имкониятлар яратилди. Ўзбекистон ҳуқуқий демократик давлат ва адолатли фуқаролик жамиятни барпо этиш йўлидан изчил бораётган бугунги кундаги таълим тизими тубдан ислох қилиниб, шахс ва таълим давлатимиз ижтимоий сиёсатининг устувор йўналишига айланди. Замонавий шароитда юқори малакали кадрлар тайёрлашда замонавий тизимлар ва замонавий педагогик технологиялар асосида олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Илғор, замонавий педагогик технологияларнинг ижобий жиҳати шундаки, ўқув жараёнини самарали режалаштириш ва амалга ошириш мақсадга эришишни кафолатлайди. Дарҳақиқат, дарсни муваффақиятли ташкил этишнинг 80 фоизи ўқув жараёнини тўғри қуриш, ташкил этиш ва амалга оширишга боғлиқ.

Мамлакатимизда Ғарбий Европа (инглиз, испан, немис, француз) ва шарқ тиллари (араб, турк, форс, хитой, ҳинд) тиллари ўқитилади. Ушбу тиллар таълим муассасаларининг ўқув дастурларига киритилган. Уч тилни ўрганиш жараёни бошқача. Она тили ва иккинчи тил табиий муҳитда, чет тили эса сунъий муҳитда ўрганилади. Чет тилида мулоқот, асосан, синфда ўқитувчининг раҳбарлиги остида амалга оширилади. Чет тилини ўрганиш ва ўқитишнинг баъзи жиҳатларида уч тил ўртасида сезиларли фарқлар мавжуд. Бу, ўз навбатида, чет тилини ўргатишда тегишли технологиядан фойдаланишни тақозо этади. Услубий фан ютуқларини пухта ўзлаштириб, чет тили ўқитувчиси талабанинг тил тажрибаси меъёрлари ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлади ва уни янада такомиллаштиради. Чет тилларини самарали ўргатиш унинг усулларини билишни талаб қилади. Чет тилларини ўрганиш ва ўргатиш кўп жиҳатдан чет тилини ўқитиш методикаси масалаларини назарий жиҳатдан ишлаб чиқиш ва назарияни амалиётда ижодий қўллашга боғлиқ. Шундай экан, чет тилини ўрганишга ва келажакда уни бошқаларга ҳам ўргатишга интилаётган шахс чет тилини ўқитиш методикаси фанини яқиндан билиши керак.

Адабиёт шарҳи. Методикага оид энг қимматли китоблар ҳам тилшунос олимлар томонидан ёзилган. Улар орасида XIX асрнинг буюк инглиз фонетикларидан бири ва буюк инглиз тилшуноси Г. Скит, XIX аср охири — XX аср бошларида Англиядаги энг оригинал фонетик ва назарий тилшунос О. Джесперсен, шунингдек, Ф. Брунс ва Бреалья, таниқли инглиз ва машҳур фонетик В. Фиотор ва бошқалар.

Академик Л.В. Щерба ва унинг устози, буюк тилшунос И.А. Бодуэн-де-Куртуан ва уларнинг шогирдлари Россияда чет тилларини ўқитиш усулларини ўрганишди. Психологлар чет тилини ўқитиш методикасига турлича ёндашувларга эга. Профессор В.А.Артемов методология ва психология ўртасидаги боғлиқлик ҳақида қимматли фикр билдирди. Унинг фикрича, психология методология учун материал беради. Методика ўқитувчига қандай ўқитишни ўргатади. Психология эса ўқувчиларнинг фанни қандай ўрганиши билан шуғулланади. Аммо мен бу фикрга тўлиқ қўшила олмайман. Ўқитувчи ўқув жараёнида, ўқувчи эса ўқув жараёнида маълум психик жараёнлар ва вазиятларни бошидан кечирганлиги учун улар истаса ҳам, хоҳламаса ҳам психология қонуниятларига дучор бўладилар ва уларнинг таъсирида бўладилар (Саидалиев, 2004).

Методология. Тарихий адабиётларни синчиклаб ўргансак, баъзи олимлар методологияни санъат деб аташганини кўриш мумкин. Улар одатда француз методисти Пенлешнинг “яхши” ёки “ёмон” методга эга бўлмаган “яхши” ёки “ёмон” ўқитувчилар борлиги ҳақидаги фикрига мурожаат қиладилар. Бу фикрда бўлганлар учун немис методологи Э.Отто 1924-йилда билдирилган фикрлари билан жавоб бериши мумкин: “Агар методологияни санъат деб ҳисобласак, у фан назариясини амалий қўллаш билан аралаштириб юборади” (Саидалиев, 2004). Ҳар бир фаннинг ўзига хос тушунчалари мавжуд. Чет тилини ўқитиш методикасида қабул қилинган асосий тушунчалар қаторига таълим тизими, ўқитиш методи, ўқитиш тамойили, ўқув қуроли, методик техника киради.

Талабаларга тил ўргатишда янги, замонавий педагогик технологияларни яратиш, қўллаш бугунги куннинг энг долзарб масалаларидан биридир. Энг аввало, чет тилини ўқитишнинг мақсадлари ва унинг методикаси жамиятимиз ва давлатимиз манфаатлари талабларига жавоб бериши ва жавоб бериши керак.

Замонавий таълимнинг ривожланиши инновацион педагогиканинг янги йўналишининг пайдо бўлишига олиб келди. Инновация инглиз тилидан таржима қилинганда “янгиликларни киритиш (тарқатиш)” деган маънони англатади. Инновациянинг ижтимоий-психологик жиҳати америкалик тадқиқотчи Э.Рожерс томонидан ишлаб чиқилган. У инновацион жараён иштирокчилари таснифини, уларнинг инновацияларга муносабатини ва бошқа кўп нарсаларни ўрганди. Фанда янгилик тушунчалари ҳар хил. “Инновация” деганда восита, янги усул, техника, технология тушунилади. Инновация - бу маълум босқичларда ривожланадиган таълим жараёни. Жаҳон илм-фани тараққиёти кундан кунга тезлашмоқда. Ана шу ижобий ўзгаришлар мамлакатимизга таъсир кўрсатди. Илғор инновацион технологиялар илм-фан оламига жорий этилмоқда. Тил мулоқот воситаси сифатида табиий муҳитда, хоҳ оилада, хоҳ жамиятда, хоҳ уюшган ҳолда амалга оширилиши мумкин. Тил ҳодисалари ҳақидаги билимлар назарий жиҳатдан ўргатилади. Тилларни билиш, айниқса, кўп тиллилик, халқаро муносабатларнинг замонавий дунёсида айниқса муҳимдир. Мамлакатимизда таҳсил олаётган ўқувчилар ва талабалар одатда учта тилни ўрганадилар. Бу тиллар махсус номлар билан аталади. Булар она тили, иккинчи тил ва чет тилидир. Она тили тафаккурни шакллантиришда алоҳида ўрин тутадиган биринчи тилдир. Иккинчи тилга келсак, у бошқа миллатдаги ака-ука ва опа-сингилларнинг тили ҳисобланади (Жалолов, 2012).

Чет тилларини ўқитиш методикаси дидактика билан уйғунлашган ҳолда ишлаб чиқилган. Барчамизга маълумки, барча ўқув фанларини ўқитиш назарияси дидактика фанига асосланади ва ундан илмий озуқа олади. Чет тилини ўргатиш ҳам дидактикага асосланади. Дидактик таълимнинг умумий назарияси, методика аниқ фанни ўқитиш фани, лингводидактика тил ўқитишнинг умумий назарияси, лингвометодология аниқ тилни ўқитиш ҳақидаги фан сифатида қаралади. Чет тилини ўқитишда методлардан фойдаланиш анча олдин бошланган ва принтсиплар нисбатан янги услубий атамалардир.

Тарихий усуллар “таржима”, “тўғри”, “қиёслаш” ва “аралаш” деб номланувчи тўрт гуруҳга бўлинган. Усуллар тарихи Машҳур методолог проф. И.В. Раҳмонова ўз китобида таржима усули асосан грамматика-таржима ва матн-таржима деб аталадиган икки кўринишда мавжудлигини ёзган. Грамматика-таржима методи нуқтаи назаридан чет тили умумий таълим мақсадларида ўрганилади. Грамматик машқлар талабаларнинг мантикий тафаккурини ривожлантиришга қаратилган. Грамматик билимларни тушунтириш таълимнинг асосий мақсади ҳисобланади.

Ушбу усулнинг асосий тамойиллари:

1. Тил ўрганиш ёзишга асосланади.
2. Грамматика ўрганиш предмети сифатида олинади ва шунга мос равишда луғат танланади. Асосий иш усули грамматик машқлар эди.

3. Аввал грамматик қоида эсга олинади, кейин эса қоидалар асосида гаплар тузиш тавсия этилади.

4. Сўзма-сўз таржима жараёнида сўзларнинг грамматик шакли ва маъноси очилади.

5. Тил материали сўзма-сўз таржима ва қуруқ ёдлаш орқали ўзлаштирилади.

6. Контекстдан ташқари, яқка ҳолда сўзларни ёдлаш билан чегараланган (Раҳмонова, 1975).

Таржимасиз усул: ушбу усулнинг турли жиҳатлари тарих давомида маълум бўлган. Уларни иккита асосий гуруҳга бўлиш мумкин: табиий ва мулкый усуллар. Табиийки, чет тилини ўрганиш она тилингизни ўрганишга ўхшаш бўлиши керак.

Амалий мақсад сифатида методнинг асосий мақсади чет тилида гапиришни ўрганиш орқали ўқиш ва ёзишни ўрганишдир, деган фикр шакллантирилади. Табиий методга киритилган тамойилларнинг энг муҳими тил муҳитини яратишдир. Биз ҳеч қандай чет тилини унинг усулларини пухта ўрганмай туриб ўргана олмаймиз. Чет тилини о`қитиш методикасида "коммуникатив дидактика" методи катта аҳамиятга эга. Коммуникатив дидактика қуйидагиларни бирлаштиради:

- очиқ ва мослашувчан курс тушунчаси;

- мавзу ва мазмуннинг аҳамияти;

- дарсдаги асосий иш шакли - суҳбат ва гуруҳларда ишлаш;

- асосий эътибор ўқувчиларнинг фаоллиги ва тилдан ижодий ва рагон фойдаланишига қаратилиши керак;

- тушуниш ва ифодалаш тамойилига асосланган машққа жиддий эътибор бериш;

- визуализация маънони очиш, ҳаракат ҳажмини аниқлаш ва машқни ташкил қилишда муҳим рол ўйнайди;

- реал ҳаётий вазиятларда кундалик нутқни ўрганиш (диалог амалиёти);

- тилни оғзаки ишлатиш ва айни пайтда манба матнларни тушунишнинг аҳамияти (Neuner, 2005).

Коммуникатив дидактика тинглаш материали сифатида табиий нутқий вазиятлардан фойдаланишни биринчи ўринга қўяди, масалан, транспортда, вокзалда реклама, радио ва телевидение рекламалари, телефон суҳбатлари ва бошқалар. Тинглашнинг мақсадлари ўзгарди. Эшитганини айтиш ва назорат қилиш ҳам бошқача тус олди. Ушбу усул, мақсадига қараб, тинглашнинг қуйидаги турларини ажратди:

- матннинг асосий мазмунини кенг маънода тушуниш, айрим деталларга эътибор бермаслик;

- бу усул аниқ маълумот муҳим бўлганда қўлланилади, масалан, маълум бир жой учун об-ҳаво зарурлиги, поезднинг келиши ва жўнашини эълон қилиш ва ҳоказо (Neuner, 2005).

"Мулоқот" тушунчасидан "маданиятлараро мулоқот" атамаси билан семантик боғланган коммуникатив дидактикадаги ахборотни ўрганишда биз онгимизда сақланиб қолган ана шу билимдир. Маданиятлараро мулоқот атамаси ҳозирда чет тилларини ўқитиш методида кенг қўлланилади. Айнан шу тушунча биз турли контекстларда фойдаланишимиз мумкин. Маданиятлараро мулоқот – турли маданият вакиллари ўртасида уларнинг ижтимоий келиб чиқиши, миллий характери, турмуш тарзи, урф-одатлари, қадриятлар тизими ва ҳоказолар ҳақида суҳбат. Шу билан бирга, ўқувчиларни ўрганилаётган давлат маданиятига ҳурмат, бағрикенглик, ўзга давлат маданиятини тўғри тушуниш руҳида тарбияланиши ва камол топтириши зарур. Ҳар бир чет тили дарси маданиятлар чорраҳаси, маданиятлараро мулоқот амалиётидир. Чунки бу жараёнда чет тилидаги ҳар бир сўз бировнинг ҳаёти ва маданиятини акс эттиради.

Хулоса

Чет тилини ўрганиш кўп қиррали фаолият бўлиб, унинг давомида одам мураккаб психологик ўзгаришларни бошдан кечиради. Хусусан, она тилини хорижий тил билан қиёслаш жараёни мавжуд. Бу жараёнда турли усуллар ва ўқитиш технологияларидан фойдаланилади. Чет тилини ўргатишнинг энг кенг тарқалган усуллари коммуникатив дидактика методи, маданиятлараро мулоқотни ташкил этиш методи ва машқларни ташкил этиш методидир. Ушбу уч усул бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ва бир-бирини тўлдиради. Методика фани дидактика фани билан боғлиқ бўлганлиги учун у чет тилини ўрганишда коммуникативликка асосланади ва коммуникатив дидактика методи вужудга келади. Коммуникатив дидактика усулини қўллаш жараёнида маданиятлараро мулоқотни шакллантиришнинг педагогик методологияси шаклланади. Чет тилини ўрганиш бошқа мамлакат маданияти билан танишишга ёрдам беради. Чет тилини ўрганиш учун машқ қилиш техникаси зарур. Машқ қилиш - барча билимларни ўзлаштиришнинг энг яхши усули.

Жисмоний машқлар нафақат чет тилини ўрганишга, балки барча соҳаларда билим олишга ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Педагогик фаолият ва замонавий педагогик технологияларнинг ўрни беқиёс бўлган дарсларни самарали ташкил этишда чет тилини ўқитиш жараёнини коммуникатив ёндашув билан ташкил этиш, уни маданиятлараро мулоқотнинг янги босқичига олиб чиқиш, бундай натижаларга эришиш, ўқитишнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. охириги босқич - "машқлар технологияси" га эътибор бериш. Чет тилини ўқитиш жараёнини самарали ташкил этиш учун замонавий педагогик ахборот-коммуникация технологиялари бўйича билимларни эгаллаш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жалолов Ж. (1996) "Методика обучения иностранному языку" - Ташкент. Издательство «Учитель».
2. Сайдалиев С. (2002). "Тексты лекций по методике преподавания иностранных языков". Наманган.
4. Neuner G. (2005). "Методика Ганса Хунфельда по преподаванию иностранных языков"
5. A.E.Abdullaeva (2021) "Conducting lessons with speech samples in teaching english language for ESP learners" Збірник наукових праць ЛОГОΣ
6. A.E.Abdullaeva (2022) "Chemistry and Biology Terminology and Modern Methods of its Teaching" Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences 6
7. A.E.Abdullaeva, D.K.Khudoyqulova (2021) "Psycholinguistic features of teaching listening to students of higher educational institution" Central Asian Journal of Theoretical & Applied Sciences 2 (2)
8. М.Б Умарова, А.Э Абдуллаева (2017) "Рекомендации по проведению занятий с речевыми образцами" Современные социально-экономические процессы: проблемы, закономерности, перспективы Пенза